Βιβλιοπαρουσίαση: James Scott, Homo Domesticus: Η Γεωργική Επανάσταση και οι απαρχές του κράτους

Στο βιβλίο αυτό, ο πολιτικός επιστήμονας James Scott επιδίδεται σε μια ριζοσπαστική ανασυγκρότηση των απαρχών του κράτους και της γεωργικής επανάστασης, προτείνοντας μια ιστορικο-ανθρωπολογική αφήγηση που υπερβαίνει την καθεστηκυία προκατάληψη της άκαμπτης αφήγησης περί προόδου. Μέσω ενός διεπιστημονικού μεθοδολογικού πλαισίου, που αντλεί στοιχεία από μια πληθώρα επιστημονικών δεδομένων, ο Scott, αποσκοπώντας σε μια βιβλιογραφική «λαθροθηρία» (σ. 28), εισάγει μια ανατρεπτική θεώρηση της μετάβασης από τις κοινωνίες κυνηγών-τροφοσυλλεκτών προς τα πρώιμα γεωργικά κράτη.

Το στοιχείο που καθιστά μια εγκατάσταση κρατική δεν είναι η μόνιμη κατοίκηση ή η παραγωγική αυτάρκεια, αλλά η ύπαρξη θεσμικής συνέχειας, ιεραρχίας, και μέσων αποσπαστικής ισχύος, όπως είναι η φορολογία (σε είδος ή εργασία), ο στρατός, η γραφειοκρατία, και η κοινωνική διαστρωμάτωση (σ. 58–59, 177).

Απορρίπτοντας την κλασική τριάδα που συνέδεε την καλλιέργεια-γεωργία, με την εδραία κοινότητα και τη σύσταση κρατών, ο Scott εξετάζει την έννοια της εξημέρωσης (*domus*) όχι ως πολιτισμικό κατόρθωμα, αλλά ως προϊόν καταναγκασμού, που επηρέασε τόσο τα είδη των φυτών και των ζώων όσο και τους ίδιους τους ανθρώπους. Αποστασιοποιημένος από κάθε εξελικτική αναγκαιότητα, επισημαίνει πως η μετάβαση από το *domus* στο κράτος δεν υπήρξε ούτε άμεση ούτε γραμμική. Η κλιματική μεταβολή, η συγκέντρωση πληθυσμών σε γόνιμες περιοχές (υγρότοποι, περιοχές με αλλουβιακές αποθέσεις), και η αναγκαστική άρδευση λόγω υδρολογικών μεταβολών αποτέλεσαν συνθήκες ικανές να προωθήσουν τη μετάβαση σε κρατικές μορφές εξουσίας. Ο καταναγκασμός αυτός, «το πιστόλι στον κρόταφο», δεν είναι δυνατόν να τοποθετηθεί σε μια απολύτως συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, αλλά «καμιά ομάδα κυνηγών-τροφοσυλλεκτών… δεν είναι πιθανό να άρχισε με τη θέλησή της να καλλιεργεί για τις θερμιδικές της ανάγκες» (σ. 143-144).

Κατ’ αυτό τον τρόπο, δημιουργούνται/ αναδεικνύονται κενά και αντιφάσεις της κυρίαρχης ιστοριογραφικής αφήγησης, καθώς ο Scott εντοπίζει μια χρονική απόσταση, της τάξης των τεσσάρων χιλιετιών, μεταξύ της πρώιμης εξημέρωσης των δημητριακών και της εμφάνισης κρατικών μορφών οργάνωσης. Η ρίζα αυτής της εσφαλμένης συνάφειας εντοπίζεται, ξανά, στην τελεολογία της

προόδου και στην «ναρκισσιστική άσκηση αυτοπροσωπογραφίας» (σ. 47) των πρώτων αρχαιολόγων, οι οποίοι ερμήνευσαν το παρελθόν υπό το φως των ήδη διαμορφωμένων κρατικών μορφών.

Η εξημέρωση, δηλαδή η ενσωμάτωση των οργανισμών σε ένα περιβάλλον πλήρως εξαρτημένο από τον άνθρωπο, προκάλεσε μια βαθιά μεταμόρφωση τόσο στη βιολογική, όσο και στην κοινωνική συγκρότηση του *Homo sapiens*. Η έννοια του *domus*, ως εξημέρωσης, ενέχει τη μεταφορά του συνωστισμού και της ιεραρχίας, καθώς προλειαίνει το έδαφος για τη συγκρότηση κρατικών θεσμών (σ. 119, 133, 142).

Η σύλληψη του κράτους ως καταστατικού φαινομένου της εξημέρωσης, δηλαδή της συνεχούς προσπάθειας του *Homo sapiens* να διαμορφώσει ολόκληρο το περιβάλλον σύμφωνα με τις ανάγκες του (σ. 133), προσφέρει μια αξιοσημείωτη συμβολή στη σύγχρονη κοινωνιολογική θεωρία της εξουσίας. Η κρατική μορφή, σύμφωνα με τον Scott, δεν εξηγείται ούτε ως φυσική εξέλιξη της ανθρώπινης συλλογικότητας, ούτε με όρους κοινωνικού συμβολαίου. Αντίθετα, αναδύεται από τη συγκυριακή συμβολή διαφόρων παραγόντων (π.χ. υλικών, βιολογικών, τεχνολογικών, και κυρίως κλιματικών), η οποία μόνο υπό συνθήκες πειθαρχίας καθίσταται λειτουργική. Έτσι, καθίσταται σαφές ότι η εξημέρωση, όπως περιγράφεται από τον Scott, συνιστά όχι απλώς οικολογικό αλλά κατεξοχήν πολιτικό γεγονός.

Ωστόσο, ακόμη και αυτές οι εξελίξεις δεν επαρκούν για την εδραίωση μιας γραμμής προόδου «ανάδυσης του ανθρώπου» (σ. 39). Αντίθετα, τα πρώιμα κράτη συχνά κατέρρεαν, επιβεβαιώνοντας ότι η κατάρρευση, και όχι η σταθερότητα, αποτελούσαν ιστορική κανονικότητα. Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η «κατάρρευση» ενός κράτους δεν σήμαινε απαραίτητα μια καταστροφική περίοδο για όλους. Για τους μη ελίτ πληθυσμούς, δηλαδή τους αγρότες, η «κατάρρευση» σήμαινε περισσότερη αυτονομία στις καλλιέργειες, και ασφάλεια καθώς συνοδευόταν, ως επιφαινόμενο της εγκατάλειψης του κινδύνου των κρατικών κέντρων, από βελτίωση της υγείας (σ. 179, 283–293).

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η συμβολή του Scott στην κατανόηση της «επανάστασης του ευρέος φάσματος». Το φαινόμενο αυτό, που ανάγεται στην εντατικοποίηση της αξιοποίησης διαφόρων φυτικών και ζωικών πόρων ως απόκριση στη σπανιότητα μεγάλων θηραμάτων, δεν συνεπάγεται την εγκαθίδρυση ενός αγροτικού τρόπου ζωής. Αντίθετα, ο Scott καταδεικνύει ότι η γεωργία εισήχθη σταδιακά, και συχνά αντιφατικά και απορριπτόμενη λόγω της εντατικής της φύσης και των σχετικά χαμηλών της αποδόσεων (σ. 144-145).

Ενδεικτική της πρωτοτυπίας του έργου είναι η ερμηνεία της γραφής, ένα από τα ισχυρότερα εργαλεία της κρατικής εξουσίας, το οποίο αντιμετωπίζεται από τον Scott ως εργαλείο όχι πολιτισμού, αλλά λογιστικού και φορολογικού ελέγχου. Η σφηνοειδής γραφή της Μεσοποταμίας, και οι μεταγενέστερες μορφές στην Κίνα, δεν δημιουργήθηκαν για να καταγράψουν έπη, αλλά για να καταλογίσουν σιτηρά, εργασία και φόρους. Πρόκειται για μορφές γραφειοκρατικού γραμματισμού, στενά συνδεδεμένες με τη στατιστική διαχείριση πληθυσμών (σ. 206–212). Ο αναγνώστης καλείται να σκεφτεί εκ νέου το πέρασμα από την πρωτοϊστορία στον πολιτισμό, όχι ως πολιτισμικό επίτευγμα

αλλά ως εργαλείο πειθάρχησης.

Ο Scott υποβάλλει επίσης σε κριτική το κυρίαρχο σχήμα που παρουσιάζει τους «βαρβάρους» ως πρωτόγονα υποκείμενα καθοδόν προς τον κρατικό πολιτισμό. Αντ' αυτού, προτείνει μια απο-κρατικοποιημένη ανάγνωση της ιστορίας, όπου οι «βαρβαρικές» κοινωνίες δεν αποτελούν μεταβατικά στάδια, αλλά εναλλακτικές μορφές πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης. Η ταυτότητά τους συγκροτείται σε αντιπαράθεση με τον κρατικό πυρήνα και δεν χαρακτηρίζεται από έλλειψη, αλλά ως άλλη μορφή κοινωνικής συγκρότησης. Ο «βάρβαρος», δηλαδή, είναι αυτός που το κράτος δεν μπορεί να ενσωματώσει, μια μορφή αντίστασης ή, μάλλον, διαφυγής παρά μια ένδεια πολιτισμού (σ. 296-299).

Συνολικά, το *Homo Domesticus*, πολεμικό αλλά διαυγές, αποτελεί μια ισχυρή παρέμβαση που καθιστά προσβάσιμο ένα, εν πολλοίς, εξειδικευμένο υλικό. Η αφήγηση ισορροπεί συνειδητά μεταξύ εμπειρικής τεκμηρίωσης και εικασίας, δίνοντας έμφαση στα ερωτήματα και λιγότερο στις καταφατικές βεβαιότητες. Ο Scott, με την ευφράδεια που τον χαρακτηρίζει, δεν περιορίζεται στην κριτική της κρατικής προέλευσης, αλλά εντάσσεται σε μια ευρύτερη παράδοση πολιτικής ανθρωπολογίας, η οποία αντιμετωπίζει την εξουσία όχι ως πολιτισμική πρόοδο, αλλά ως ιστορικά συγκυριακή και συχνά βίαιη τομή, απονομιμοποιώντας τη νεωτερική βεβαιότητα της αναγκαιότητας του κράτους ως ορίζοντα κάθε πολιτικής οργάνωσης.

Η μελέτη του συνιστά έναν στοχαστικό αντίλογο στο νεωτερικό φαντασιακό της γραμμικής προόδου. Είναι ένα έργο ιδιαίτερης σημασίας για ανθρωπολόγους, αρχαιολόγους, πολιτικούς επιστήμονες, και ιστορικούς που επιθυμούν να αναμετρηθούν με τις προκείμενες της κρατικής συγκρότησης και να αναζητήσουν εναλλακτικές αφηγήσεις για την ανθρώπινη ιστορία.

Μοναδική παρατήρηση, η έμφαση στην Εύφορη Ημισέληνο (Αίγυπτος, Συροπαλαιστίνη, Μεσοποταμία) και η περιορισμένη αναφορά σε άλλες περιοχές, λόγω έλλειψης ιστορικών δεδομένων (σ. 172), ενδεχομένως να εγείρουν ερωτήματα περί γεωγραφικού εθνοκεντρισμού. Παρ' όλ' αυτά, η εκτενής προτεινόμενη βιβλιογραφία, η προσεγμένη μετάφραση, και η κοινωνιολογική προδιάθεση των προλεγόμενων του Λ. Οικονομάκη, ενισχύουν τον επιστημονικό χαρακτήρα του έργου, καθιστώντας το, σε τελική ανάλυση, μια ευχάριστη ανάγνωση.

***Το βιβλίο του James Scott κυκλοφορεί σε ελληνική μετάφραση του Βασίλη Γεωργάκη από τις εκδόσεις Πλήθος.**

James Scott, *Homo Domesticus: Η Γεωργική Επανάσταση και οι απαρχές του κράτους*, μτφρ. Β. Γεωργάκης, πρλ. Λ. Οικονομάκης, Αθήνα: Πλήθος, 2025. (344 σελίδες.